

**Інна Михайлівна Хоржевська,**  
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,  
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,  
вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна

## ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ

*У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних основ професійної культури фахівця. Визначено місце професійної культури у структурі загальної культури особистості. Подано короткий огляд підходів до проблеми у зарубіжній та вітчизняній психології. Найважливішою складовою професійної культури є моральність особистості, її світоглядні цінності, прийняття і адаптація до сучасних суспільних змін. Розкрито структуру професійної культури фахівця.*

**Ключові слова:** культура, професійна культура, особистість фахівця, структура професійної культури.

**Постановка проблеми.** У сучасному світі розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: права людини, лібералізація, гуманізація, свобода отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. На цьому етапі становлення Української держави, побудови соціально-економічної стратегії країни висувуються нові вимоги до особистості професіонала у будь-якій галузі діяльності. Незважаючи на значну увагу вчених до проблеми професіоналізму особистості, питання професійної культури, її місця у структурі особистості фахівця і досі є невизначеними.

Теоретичні проблеми професійної культури спеціаліста досліджують фахівці різних галузей: психологи, педагоги, філософи, соціологи, культурологи та представники інших суміжних наук. Однак, аналіз літературних джерел свідчить про те, що єдиного визначення сутності та навіть терміну «професійна культура» ще не окреслено. Автори по-різному трактують структурний та змістовний феномен професійної культури фахівця.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Експериментальні дослідження відомих вітчизняних та зарубіжних вчених сприяли поступовій конкретизації та поглибленому розумінню психологічної культури як важливого елементу розвитку особистості (Б. Г. Ананьев, Г. О. Балл, І. Д. Бех, В. С. Біблер, Л. С. Виготський, В. І. Войтко, І. О. Зязюн, Л. С. Колмогорова, Я. Л. Коломінський, О. Н. Леонтьєв, Н. О. Побирченко, С. О. Помиткин, В. В. Рыбалка, В. А. Семиченко, Н. В. Чепелева тощо).

Проблемам формування і розвитку професійної культури фахівців різного профілю у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі приділяється багато уваги. Основи формування професійної культури фахівців різного профілю розроблені І. Ф. Ісаєвим, А. І. Міщенко, Н. В. Молотковою, В. А. Сластьоніним та ін. Увага науковців зосереджується на різних аспектах формування професійної культури таких фахівців: вчителів, психологів, юристів, соціальних праців-

ників та ін. Найбільш дослідженою є, на наш погляд, сфера формування професійної культури вчителів різних спеціальностей.

Аналіз та узагальнення психолого-педагогічних джерел дозволили виділити професійну культуру як складову загальної людської культури, утворювачем та носієм якої є особистість; вона визначається професійною діяльністю, її специфікою, сприяє розвитку та удосконаленню творчих можливостей при вирішенні складних нестандартних завдань під час здійснення професійних ролей (М. В. Гриньов, А. О. Деркач, А. Л. Короткова, Н. Б. Крилова, І. М. Модель, О. М. Новиков, В. О. Правоторов, Я. О. Черньонков).

Досліджуванню проблеми професійної культури майбутніх спеціалістів різних професій присвячено праці Г. О. Балла, М. Г. Бойка, О. Г. Видри, О. В. Винеславської, Є. О. Климова, В. В. Рыбалки та інших вчених.

У зарубіжній педагогіці проблеми професійної культури висвітлені у дослідженнях Л. І. Бейсера, К. Д. Борича, Р. Брунера, Дж. А. Пагано, Л. Трубриджа, В. Файнберга, В. Цифройнда та ін. Зазначені вчені розглядають професійну культуру у педагогічній практиці, роблячи акцент на гуманізмі, моральності фахівця, постійному прагненні до саморозвитку і самовдосконалення.

**Мета статті** – здійснити теоретичний аналіз підходів до розкриття психологічного змісту поняття професійної культури фахівця.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У роботах українських і зарубіжних психологів проблема професійної культури фахівця часто досліджується у контексті іншого феномена – культури взагалі та етики ділового спілкування. Більше робиться акцент на професійній культурі працівників системи «людина-людина», зокрема, вчителів, соціальних працівників, юристів.

У широкому сенсі під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людини, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності.

Головним джерелом культури є діяльність людини. **Культура** включає в себе способи і результати діяльності людини, також розглядається як механізм, що регла-

ментує і регулює поведінку та діяльність людини, оскільки людина є її носієм і ретранслятором, **культура** – специфічно людський спосіб буття, який визначає весь спектр практичного і духовного життя.

У структурі культури особистості особливе значення належить професійній культурі.

Професійна культура створюється людьми, професійно зайнятими у будь-якій галузі діяльності, які, як правило, пройшли спеціальну підготовку.

У вузькому розумінні професійна культура – це сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом діяльності [1].

Професійна культура — це універсальна система, що включає професійні знання й цінності, які у вигляді зразків і норм, прийнятих у конкретній професійній області, регулюють професійну діяльність.

**Професійна культура** розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Професійна культура особистості передбачає засвоєння професійних знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, які необхідні для участі у професійній діяльності.

Вимоги до рівня професійної культури фахівця починаються з вимог до рівня його спеціальних знань та умінь. На думку Н. Б. Крилової, особлива увага приділяється таким характерним особливостям його розвитку, як збільшення обсягу фундаментальних знань та умінь, а також вдосконалення їх структури, що збагачує особистісний зміст і розширює функції фахівця [3].

Традиційно під **професійною культурою** розуміють сукупність спеціальних знань і умінь, пов'язаних із конкретним специфічним видом праці. Ступінь володіння професійною культурою виражається у **кваліфікації** й кваліфікаційному розряді.

На формування професійної культури фахівця впливають як особливості самої професії, так й інші фактори. Серед них можна виділити об'єктивні й суб'єктивні, більш і менш значущі, особистісні й соціальні. Об'єктивний вплив виявляють загальносвітові тенденції у суспільстві, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти і якість освітніх послуг, культура освітньої установи, престижність професії у суспільстві.

На думку В. А. Семиченко, сутність процесу формування професійної культури полягає в тому, щоб допомогти майбутньому фахівцеві усвідомити зміст обраної професії, її вимоги до виконавця, мету, основи та функції професійної діяльності, можливі індивідуальні стратегії виконання професійних обов'язків, специфіку професійної майстерності та шляхи оволодіння нею, засоби творчої адаптації до змісту й структури професійної діяльності [8, с. 114].

І. А. Сенча у своєму дослідженні констатує, що формування професійної культури пов'язується з відповідною діяльністю, а рівень її сформованості позначає ступінь готовності індивіда до цієї діяльності [9].

І. М. Модель виділяє у структурі професійної культури два аспекти:

- практиологічний (професійні навички, уміння, знання, професійна свідомість, світогляд);
- духовний (професійна етика, професійна мораль) [4].

На основі узагальнення результатів досліджень професійно важливих якостей людини А. Саннікова виділяє ті якості, які, на думку вченої, мають універсальний характер: відповідальність, самоконтроль, емоційна стійкість, схильність до ризику і т. д. Для представників різних професій автор визначає специфічні характеристики й акцентує, що «величезна кількість можливих комбінацій і варіацій робить неможливим дослідження особистості та її індивідуального становлення поза врахування їх у багаторівневу структуру особистості професіонала» [7, с. 46].

Слід зазначити, що поняття «професійна культура фахівця» набагато ширше й включає не тільки професіоналізм, але й процес особистісного розвитку й культурологічного становлення суб'єктів освітнього процесу.

У загальному значенні професійна культура фахівця розглядається як високий рівень професіоналізму людини, як спосіб творчої самореалізації в професійній діяльності, як процес освоєння, передачі професійних цінностей.

Таким чином, професійна культура будь-якого фахівця – це насамперед професійна компетентність, яка, на думку Ю. Сенько, включає: володіння загальними й спеціальними знаннями, уміннями, навичками, науково-дослідними методами діагностики й прогнозування за фахом і спеціалізацією; оволодіння комп'ютерною грамотою, культурою ведення ділової документації; застосування теоретичних підходів на практиці; естетичне вирішення професійних ситуацій; орієнтування в питаннях конкретної спеціалізації на глобальному, регіональному, локальному рівнях; творчо-перетворююче відношення до дійсності [5].

Професійна культура сучасного фахівця, крім професійних знань і навичок, повинна включати: навички ділового спілкування у відповідності зі службовим етикетом; уміння організувати оптимальну взаємодію формальної й неформальної структур у колективі; знання й навички з вирішення психологічних проблем у колективі; ораторське мистецтво; уміння створювати оптимальний клімат на робочому місці, раціональну організацію робочого часу, у тому числі за допомогою самоменеджменту; формування й оптимальне використання свого іміджу.

І хочемо особливо зазначити, що найважливішою складовою професійної культури є моральність особистості, адже поняття відповідальності сьогодні стає ключовим у характеристиці будь-якого професіонала.

**Висновки.** Здійснений аналіз літературних джерел з обраної теми дозволяє констатувати, що поняття «професійна культура» є складним та багатогранним.

У дослідженні визначено, що професійна культура є необхідним елементом загальної культури фахівця як особистості. Проведений аналіз показує, що в структурі професійної культури можна виділити наступні компоненти: праксеологічний (комплекс загальних і спеціальних знань, умінь і навичок, а також набір професійних компетентностей), творчий (здатність до професійного саморозвитку, самовдосконалення, са-

морезалізації), інтелектуальний (комплекс знань (тезаурус), що дозволяє забезпечувати стабільне й стійке існування у межах сучасної організації), і ментальний (сукупність норм і цінностей, які орієнтують особистість фахівця, що задають способи здійснення професійної діяльності в певних соціально-економічних умовах).

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания: 3-е изд. / Б. Г. Ананьев. – СПб. : «Питер», 2001. – 288 с.
2. Берулава М. Н. Принципы гуманизации образования / М. Н. Берулава // Гуманизация образования. – 2001. – № 1. – С. 15-34.
3. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н. Б. Крылова. – М.: Высш. шк., 1990. – 140 с.
4. Модель И. М. Профессиональная культура предпринимателя / И. М. Модель, Б.С. Модель // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 8-16.
5. Музалёв А. А. Профессиональная культура и ее роль в формировании профессиональных качеств специалиста в условиях профессионально-

технической школы [Текст] / А. А. Музалёв // Молодой ученый. — 2014. — №4. — С. 1040-1045.

6. Сабатовская И. С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе / И. С. Сабатовская // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – 2002. – Т. 9. – С. 206-214.

7. Санникова О. П. Эмоциональность в структуре личности / О. П. Санникова. – Одесса – Хорс, 1995. – 334 с.

8. Семиченко В. А. Пути повышения изучения психологии / В. А. Семиченко. – К.: Магістр, 1997. – 124 с.

9. Сенча І. А. Педагогічні умови формування дослідницької культури майбутніх менеджерів у процесі фахової підготовки: дис. ...канд. пед. наук/ І. А. Сенча. – Одеса, 2008. – 192 с.

#### REFERENCES

1. Ananiev, B. G. (2001). *Chelovek kak predmet poznaniya [Man as a subject of knowledge]*. Saint Petersburg: "Peter" [in Russian].
2. Berulava, M. N. (2014). *Pryntsipy gumanizatsiyi obrazovaniya [The principles of humanization of education]*. *Humanizatsiya obrazovaniya – Humanization of education*, 1, 15 – 34. [in Russian].
3. Krylova, N. B. (1990). *Formirovaniye kultury budushego spetsialista [Formation of future specialist's culture]*. Moscow: Vissh. shk. [in Russian].
4. Model, Y. M. (1997). *Professyonalnaya kultura predprinimatel'ya [Professional culture of a businessman]*. *Sotsiologicheskiye issledovaniya – Sociological researches*, 10, 8 – 16. [in Russian].
5. Muzaley, A. A. (2014). *Professyonalnaya kultura y ee rol v formirovaniy professionalnykh kachestv spetsialista v uslovyakh professionalno-tehnicheskoy shkoly [Professional culture and its role in the formation of professional qualities of a specialist in vocational*

school]. *Molodoy ucheniy – Young scientist*, 4, 1040-1045 [in Russian].

6. Sabatovskaya, Y. S. (2002). *Problema professionalnoy kultury v sovremennoy otechestvennoy sotsiologicheskoy literature [The problem of professional culture in modern Russian sociological literature]*. *Vcheni zap. khark. gumanit. un-tu - scientific notes of Kharkov Humanitarian University*, 9 [in Ukrainian].

7. Sannykova, O. P. (1995). *Emotsionalnost v strukture lichnosti [Emotionality in the personality structure]*. Odessa: Horse [in Ukrainian].

8. Semychenko, V. A. (1997). *Puty povysheniya izucheniya psikhologii [Ways of improving the study of psychology]*. Kiev: magistr [in Ukrainian].

9. Sencha, I. A. (2008). *Pedagogichni umovy formuvannia doslidnytskoi kultury maibutnikh menedzheriv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical conditions of formation of future managers' research culture in the process of professional training]*. Odessa [in Ukrainian].

*Хоржевская Инна Михайловна,*

*кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии,  
Черноморский государственный университет имени Петра Могилы,  
ул. 68 Десантников, 10, г. Николаев, Украина*

#### ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СПЕЦИАЛИСТА

В статье осуществлен теоретический анализ психологических основ профессиональной культуры специалиста. Определено место профессиональной культуры в структуре общей культуры личности. Представлен краткий обзор подходов к проблеме в зарубежной и отечественной психологии. Одной из самых важных составляющих профессиональной культуры является нравственность личности, ее мировоззренческие ценности, принятие и адаптация к современным общественным изменениям. Раскрыта структура профессиональной культуры специалиста. В работах украинских и зарубежных психологов проблема профессиональной культуры спе-

циалиста часто исследується в контексті другого феномена – культури і етики делового об'єднання. Більше робиться акцент на професійній культурі працівників системи «людина-людина», в частині, вчителів, соціальних працівників, юристів. Під професійною культурою розуміють зв'язку спеціальних знань і умінь, зв'язаних з конкретним специфічним видом роботи. Формування професійної культури зв'язують з відповідною діяльністю, а рівень її сформованості позначає ступінь готовності індивіда до цієї діяльності. Професійна культура – образ творчої самореалізації особистості в різних видах діяльності і спілкування, націлених на засвоєння, передачу і створення професійних цінностей і технологій. В структурі культури особистості особа роль належить професійній культурі. Традиційно під професійною культурою розуміють сукупність спеціальних знань і умінь, зв'язаних з конкретним специфічним видом роботи. Ступінь володіння професійною культурою виражається в кваліфікації і кваліфікаційному розряді. Професійна культура створюється людьми, професійно зайнятими в певній області діяльності і, як правило, пройдшими спеціальну підготовку до неї. Професійна культура особистості передбачає засвоєння професійних знань, професійну компетентність, сформованість професійно значимих якостей, які необхідні для участі в професійній діяльності. На формування професійної культури спеціаліста впливають як особливості самої професії, так і інші фактори. Серед них можна виділити об'єктивні і суб'єктивні, більш і менш значимі, особистісні і соціальні. Об'єктивне впливають загальносвітові тенденції в суспільстві, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти і якість освітніх послуг, престижність професії в суспільстві.

**Ключові слова:** культура, професійна культура, особистість спеціаліста, структура професійної культури.

**Inna Horzhevska,**

*PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,  
Department of Psychology, Petro Mohyla Black Sea State University,  
68 Desantnykiv Str., Mykolaiv, Ukraine*

#### PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF SPECIALISTS' PROFESSIONAL CULTURE

The theoretical review of the psychological foundations of specialists' professional culture is carried out. One of the most important components of the professional culture is morality of a personality, its ideological values, the adoption and adaptation to modern social changes. Despite the significant attention of scientists to the problem of professionalism the issue of professional culture, its place in the personality structure of a specialist is still understudied. In scientific works of Ukrainian and foreign psychologists the problem of professional culture of a specialist is often considered in the context of the phenomenon of culture in general and ethics of business communication. As a rule, more attention is paid to the professional culture of workers of the "man-man system", in particular, teachers, social workers, lawyers. Professional culture is considered as a complex of special knowledge and skills, associated with a certain specific kind of activity. The formation of professional culture is connected with the kind of activities, and the level of its maturity indicates the level of readiness of an individual for this activity. Professional culture is the way of creative self-realization in different activities and communication aimed at mastering, transferring, and creating professional values and technologies. It is of extreme importance in the structure of general culture of a personality. Professional culture provides obtaining professional knowledge and competence, the maturity of professionally significant qualities, necessary for participating in professional activities. Both peculiarities of the occupation and other factors can influence the formation of specialists' professional culture. These factors can be divided into objective and subjective, less or more important, personal and social. World tendencies in society, socio-philosophical problems of culture, the state of education system and the teaching quality are the most significant factors, which influence the formation of specialists' professional culture.

**Keywords:** culture, professional culture, personality of a specialist, the structure of professional culture.

*Рецензент: доктор психологічних наук, професор Я. В. Васильєв*

*Подано до редакції 04.06.2015*